

Libris
Hans Urs von Balthasar

Respect pentru oameni și cărți

CREȘTINUL ȘI FRICA

Traducere din limba germană
și note de Lorin Ghiman

Galaxia Gutenberg
2016

CUPRINS

Nota traducătorului	5
Cuvânt înainte al noii ediții.....	8
<i>Prefața ediției în limba franceză: Un teolog și timpul său.....</i>	9
Introducere	23
I. Cuvântul lui Dumnezeu și frica.....	29
II. Creștinul și frica.....	57
III. Esența fricii	81

Un teolog și timpul său

Din toate timpurile, frica însوtește existența umană. Dar la sfârșitul secolului XX ea se manifestă și mai puternic sub diferite forme: nesiguranță economică și politică, lipsă de repere etice, întrebări legate de viitorul planetei.

Creștinul și frica e un titlu care atrage atenția pentru că pare actual. Autorul cărții, Hans Urs von Balthasar (1905-1988) e un teolog care intrigă. Unii îl consideră conservator, mai ales după reacția lui la derivele postconciliare, exprimată în *Cordula și Complexul antiromân*. Se spune despre el că e un autor misterios care elaborează o estetică teologică (*Slava și Crucea*), dar care dezvoltă și o teologie a Sâmbetei Mari. E un teolog care nu poate fi clasificat, numit cardinal de Papa Ioan-Paul II în 1988, dar care e atacat de integriști în legătură cu iadul, în anii 1986-1987.¹

Dar Balthasar nu se reduce la acest portret schematic. *Creștinul și frica*² ne permite să pătrundem adânc în demersul lui teologic. E o carte actuală și în același timp inactuală, și la fel a fost și la momentul apariției ei.³ Deși Balthasar a măsurat frica din vremurile noastre, prezentarea pe care o face e diferită de interpretările psihanalitice, existentialiste și de pozițiile unor filozofi.

Se cuvine să plasăm lucrarea în contextul ei istoric și personal, să o situăm în ansamblul operei lui Bathasar și să explicăm care e teologia fricii pe care o propune. Dar mai trebuie să arătăm în ce

¹ Balthasar își exprimă poziția despre misterul iadului în *La ce putem nădăjdui și Mic discurs despre iad* (vezi *Mic discurs despre iad. Apokatastasis. La ce putem nădăjdui, Galaxia Gutenberg, 2016*).

² *Der Christ und die Angst* în versiunea originală, notat cu C. F. în această prefată.

³ A fost publicată în germană în 1951 și tradusă în franceză în 1954.

mod *Creștinul și frica* permite accesul la miezul gândirii acestui mare spirit contemporan.

Existentialismul și Războiul Rece⁴

Suntem în 1951 când teologul elvețian publică acest studiu. Bibliografia lui ne arată că nu e la prima lui carte.⁵

E vremea Războiului Rece și a cortinei de fier. După bucuria Eliberării au urmat anii de nesiguranță de după război. Ultimii ani ai lui Stalin sunt teribili. Comunismul și marxismul trezesc reacții foarte puternice. Cu *L'Homme révolté* (1951), Camus se distanțează de Sartre. E un moment în care psihologia, și mai ales psihanaliza, se confruntă cu filozofia și teologia.

Cu acest titlu provocator, cartea lui Balthasar evocă de bună seamă existentialismul, foarte la modă la vremea aceea. Această mișcare consideră frica drept o structură fundamentală a existenței umane (C. F. 60-61). Viziunea existentialistă este formulată de Jean-Paul Sartre mai ales în *Greața*, prin cuvintele lui Roquelin, erou romanului: „Esențialul este contingenta [...] Nicio ființă necesară nu poate explica existența. Totul este gratuit [...] Când ne dăm seama de acest lucru, ni se întoarce stomacul și totul începe să plutească. Asta e greață.”⁶ Balthasar, care aprecia cultura franceză, cunoștea această idee, la care va face aluzie în cartea lui și față de care va lua poziție. Dar cu existentialismul lui Sartre trebuie menționați și Kierkegaard care, după părerea lui Heidegger „a analizat cu cea mai mare profunzime fenomenul fricii” (*Être et Temps*), Karl Jaspers [...] și mai ales Heidegger, pe care Balthasar îl considera un existentialist.

Pe plan eccluzial, la începutul anilor 50, când apare enciclica *Humani Generis* interpretată pe nedrept de unii ca o condamnare a

⁴ C. F., 26-27.

⁵ Cf. Hans Urs von Balthasar, *Bibliographie 1925-1990*, ediție completată de Cornelia Capol, Freiburg, 1990. 16 titluri precedă C. F., fără să luăm în calcul articolele și recenziiile. [Cf. *Bibliographie 1925-2015*: www.johannes-verlag.de]

⁶ Să reținem imaginea *plutinii* în viziunea existentialistă a fricii. *A contrario*, Balthasar va vorbi de „terenul ferm” al creștinului, dar în Dumnezeu (C. F. 70; cf. p. 60. Termenul de *ruine*, p. 61, evocă *putreziciunea*, cuvânt utilizat de Sartre în *Greața*). Aceste imagini pun în evidență miza decisivă a cărții lui Balthasar.

pozițiilor teologice ale lui Henri de Lubac, asistăm la marginalizarea acestui teolog și a mai multor confrății al lui de la facultatea de teologie Lyon-Fourvière⁷. Acest fundal eccluzial și teologic nu e străin de anumite analize ale lui Balthasar din ultima parte a cărții. De fapt cartea e o protestare împotriva unei vieți bisericești înguste și un efort de teologie plină de viață, care să dea de gândit omului de azi.

Prin urmare în 1951 frica e un subiect actual iar Balthasar vorbește de la început despre „...actuala noastră psihoză legată de sfârșitul lumii.” O filozofie sau o teologie care meditează la acest subiect răspunde acestei preocupări generale.

Pe de altă parte, Balthasar e la un moment de răscruce din viața sa, timp dificil dar plin de creativitate. Părăsește Compania lui Isus în 1950. Timp ce mai mulți ani va fi un preot independent și un gânditor marginal, lucru care îi permite un anumit recul și o luciditate față de epoca sa și față de Biserică. Dar se întărește în el și o tendință polemică. Si el, ca și Kierkegaard cu care polemizează în această carte, cunoaște singurătatea și o anumită bănuială.

În ciuda acestui context plin de suferință sau poate datorită lui, la începutul anilor 50 Balthasar cunoaște o perioadă de reală fecunditate teologică. Publică lucrări importante, a căror temă e anunțată în *Creștinul și frica*. Cităm două titluri, *Karl Barth* (1951) și *Bernanos* (1954), două figuri mereu prezente în gândirea lui. Cu Karl Barth, deși are divergențe dogmatice și teologice, e legat printr-o adâncă prietenie și o concepție comparabilă despre teologie: pusă în slujba Cuvântului lui Dumnezeu înțeles ca judecată, gândirea teologică nu are nevoie să se măsoare cu ce așteaptă sau spun oamenii, ci ea este măsura⁸ acestor așteptări sau gânduri după modelul Cuvântului transcendent. Cât despre frică, Balthasar nu o

⁷ A se vedea H. de Lubac, *Mémoires sur l'occasion de mes écrits*, Culture et Vérité, Namur, 1989, cap. IV și *Entretiens sur Vatican II*, Paris, Le Cerf, 1985, 13-14.

⁸ Tema barthiană a *măsurii* (*Maß*) în sensul de judecată divină care evaluatează și decide este una dintre temele cele mai constante la Balthasar (C. F., 71).

va aborda din perspectivă antropologică sau filozofică, ci bazată pe Scriptură și printr-o evidentă radicalitate teologică – cristologică și trinitară – ceea ce amintește iar de Barth.

Cu Bernanos, se pune problema raportului teologiei balthasariene cu estetica și mai ales cu literatura. Mai mult decât orice alt scriitor, mai mult decât Rilke sau Claudel, Bernanos va fi un frate spiritual pentru Balthasar. Va descoperi la autorul *Jurnalului unui paroh de țară* „mediul vital” pe care îl oferă Biserica, scrisul ca o vocație și ca misiune. Și mai ales această idee care va deveni unul din punctele esențiale din *Creștinul și frica*: „Noaptea, frica și toate stările îngrozitoare pe care Bernanos le descrie cu o precizie demnă de admiratie, obiectivă și fără exagerare [...], toate acestea pot fi simțite ca o bucurie.”⁹, Începând cu Vinerea Mare când a fost „răscumpărată”, „frica e și ea fiica lui Dumnezeu”.¹⁰

Mai trebuie să menționăm o persoană fără decare *Creștinul și frica* nu ar fi existat: Adrienne von Speyr. [...] Prin experiențele mistice cu care a fost dăruită, Adrienne von Speyr i-a arătat concret teologului drama ameștoare a Răscumpărării lumii, dar și posibilitatea pe care o au toți cei botezați să participe la pătimirea lui Cristos și în special unii dintre ei.

Acest context ne permite să înțelegem actualitatea și în același timp inactualitatea cărții lui Balthasar la momentul când a fost publicată, dar și în vremurile noastre. E o carte actuală pentru că exprimă atmosfera de frică de atunci, dar vorbește și omului angoasat de astăzi. E inactuală pentru că e o lucrare *teologică* mai apropiată de metoda și gândirea lui K. Barth sau de viziunea cristologică și eclezială a *creștinului Bernanos* decât de *La Nausée*, de

⁹ H. U. von Balthasar, *Georges Bernanos: Hölle und Freude*, mai întâi prefăță la traducerea germană a romanului *La joie*, apoi reluat în *Spirit Creator*, Einsiedeln, 1967, 410.

¹⁰ Bernanos, *La joie*, citat de Balthasar în *Le chrétien Bernanos*, tr. fr., Le Seuil, Paris, 1956, 440.

O teologie a fricii?

Creștinul și frica e o carte exigentă. Cititorul poate fi derutat de profunzimea analizelor filozofice, de caracterul dramatic al unor pagini, de numeroasele citate biblice și de comentarea lor. Dincolo de aceste dificultăți, pentru a înțelege ampolarea lucrării trebuie să ne familiarizăm cu demersul lui Balthasar.

Balthasar nu deosebește metoda de conținut: ceea ce e gândit implică un anumit mod de gândire, iar metoda are valoare de conținut. Dar totuși e bine să distingem cele două planuri. Cuprinsul ne arată care va fi metoda lui. Începe cu o reflecție biblică. La începutul celei de a doua părți spune că nu trebuie niciodată să uităm ce anume ne-a învățat Cuvântul lui Dumnezeu despre frică (C. F., 57). Prima parte, consacrată Scripturii, e o retragere deliberată în fața situației timpului său și față de analizele freudiene sau filozofice despre frică. În introducere, ecou la situația actuală, autorul ne vorbește clar despre distanțarea necesară (C. F., 25-26) pentru a nu produce o analiză care nu ar fi decât o expresie reinnoită a fricii.

Partea a doua, care constituie miezul cărții, trebuie citită la lumina primei părți. Cititorul va fi uimit de unele afirmații abrupte. Ele rezultă din faptul că Cuvântul lui Dumnezeu ne dă adevarata măsură a fricii omului, iar creștinul este în același timp victimă - ca orice om - dar și învingător. Această metodă care găsește în Cuvântul lui Dumnezeu punctul de pornire și punctul de sprinț permanent pentru reflecție poate să amintească de „verticalismul” lui Karl Barth. De fapt Balthasar arată că această distanță necesară produce prin *ricoșeu* (C. F., 26) o analiză care se suprapune în adâncime peste teama contemporană.

Din această cauză autorul a scris o a treia parte ce poate fi considerată mai întâi drept filozofică: gânditorul catolic nu se poate rezuma la un fel de *sola scriptura* și nici la o pură teologie a fricii. Pentru ca o teologie să poată vorbi omului modern, ea trebuie să integreze o gândire filozofică. Deci Balthasar operează o articulare

între filozofie și teologie. Această articulare e bazată pe faptul că Revelația nu a ignorat realitatea antropologică a fricii, iar filozofia, cel puțin în istoria ei modernă (Hegel, Kierkegaard, Heidegger, Sartre), a considerat frica drept o dimensiune fundamentală a realității umane (C. F., 83). Din această cauză Balthasar a căutat un punct de întâlnire între reflecția despre Revelație și reflecția despre existența umană. Obiectul filozofiei este mai mult decât filozofic (C. F., 81); se detașează pe un orizont originar, aşa cum au arătat Merleau-Ponty și Levinas după Husserl. Din punctul de vedere catolic, lumea concretă la care reflectă filozofia nu e niciodată o *natura pură*, ci mereu lumea susținută și pătrunsă de har. Pe de altă parte teologia, reflectând la Revelația pe care Dumnezeu a făcut-o despre sine în istoria omenirii și în cuvânt (Israel, Isus, Biserica), implică neapărat o reflecție ontologică: Revelația luminează și se unește nebănuitor de adânc cu situația omului în lume. În acest fel Balthasar, teolog care vorbește oameilor din vremea lui, prezintă temele și modalitățile de gândire din timpul său: Kierkegaard, Heidegger, existențialismul...

S-ar putea spune că între ascultarea Revelației la începutul cărții și reflecția ontologică la sfârșit există o distanță și un ricoșeu.

La sfârșit Balthasar face o articulare originală între Vechiul și Noul Testament. Amândouă formează unică Revelație. Dar de la unul la altul, sensul fricii se transformă profund: Noul Testament introduce o ruptură prin intensificarea radicală a Revelației fricii - în Gethsemani și pe cruce Mântuitorul concentreză în sine toată frica posibilă, cea a dreptilor, dar și cea a vinovațiilor - , și reprezintă Revelația absolută a harului, dar escatologic al păcii, izbânda promisă și deja dăruită asupra oricărei frici (C. F., 57).

Frica omenească, frica a lui Dumnezeu

Scopul metodei este să pună bazele conținutului central al reflecției: vrea să dea o interpretare creștină a fricii, sau mai degrabă să permită reflecția despre semnificația ei radicală dar fără să ia una dintre manifestările ei (de exemplu caracterul morbid al timpului nostru) drept sensul ei ultim (C. F., 26).

Conținutul central al acestei cărți constă dintr-o explicare cristologică și trinitară a fricii umane. Cu dimensiunea ei de gol și de înțunecime, cu păcatul care se adaugă la destinul muritor, frica este răscumpărată. Sensul ei ultim este în faptul că Cuvântul lui Dumnezeu a asumat-o. Aceasta e sensul *cristologic* al fricii. E pusă în discuție autenticitatea Întrupării lui Dumnezeu în Isus, precizată de conciliile din Calcedon (451), Latran (649) și Constantinopol III (681). Balthasar spune: „Dumnezeu nu putea să devină om altfel decât luând asupră-I frica umană și asumând-o” (C. F., 52).

Dar acest sens cristologic este o revelare a Misterului *trinitar*. Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup ne arată secretul lui Dumnezeu. [...] Revelația trinitară în economia istoriei măntuirii ajunge la o prăpastie pe care Balthasar se mulțumește numai să o evoce aici, dar pe care o va dezvolta mai târziu¹¹: în veșnica și nedespărțita Treime există o distanță infinită între Persoane, iar această distanță este spațiul originar care face posibilă creația, istoria, drama Răscumpărării și actul de credință, speranță și dragoste al creștinului. Dacă frica omului este experiența unui gol, acest gol este posibil prin „extazul trinitar veșnic”.

Fundalul cristologic și trinitar pune bazele sensului *soteriologic* al fricii. În această carte găsim câteva reflecții despre o temă esențială pentru Balthasar, substituirea (*Stellvertretung*): toată frica umană e concentrată, încisă în Cel Unic, care numai el poate spune da lui Dumnezeu Tatăl în locul refuzului păcătosului, condiție pentru ca planul lui Dumnezeu Măntuitor să se împlinească. Frica umană devine materialul prin care Isus redă Tatălui său creația decăzută, și prin care dăruiește acesteia iertarea divină. De aceea Balthasar, „tare și tăios” (C. F., 75) și împotriva oricărei tendințe spre frica morbidă sau a unei complaceri în ea, spune că Isus îi avertizează pe discipoli despre frică.

Dinspre partea biblică spre cea teologică, vom trece la natura sau esența (*das Wesen*) fricii printr-o analiză filozofică ce prelungește analizele lui Kierkegaard și ale contemporanilor lui Balthasar.

¹¹ În *Theodramatik* III și IV.